

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КІЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КОЛЕДЖ

З. М. Хитра

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ЩОДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ
ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

З. М. Хитра

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ЩОДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ
ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ**

Харків – 2015

УДК 378:373.3
ББК 74.58:74.2

*Схвалено і рекомендовано до друку методичною радою
Університетського коледжу Київського університету
імені Бориса Грінченка
(протокол № 7 від 18 лютого 2015 р.).*

Укладач:
Хитра Зоя Михайлівна, аспірантка кафедри теорії та історії
педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка,
викладач природничих дисциплін Університетського коледжу.

Рецензенти:
Антонець Марина Олексіївна, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри філософії, психології та педагогіки Полтавської
державної аграрної академії;
Братко Марія Василівна, кандидат педагогічних наук,
директор Університетського коледжу Київського університету
імені Бориса Грінченка.

Хитра З. М.

X52 Методичні рекомендації для вчителів початкової школи
щодо формування в учнів цілісної картини світу /
З. М. Хитра. — Х.: ТОВ «Видавничий дім Весна», 2015. — 64 с.

У методичних рекомендаціях представлений авторський досвід з організації та здійснення підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу, розкриті окремі питання щодо удосконалення змісту, засобів, форм і методів цієї підготовки.

Методичні рекомендації можуть використовуватися студентами спеціальності «Початкова освіта», викладачами ВНЗ І–ІІ рівнів акредитації у ході викладання методики навчання природознавства, спецкурсу «Методика формування цілісної картини світу в учнів початкових класів».

ББК 74.58:74.2

© Хитра З. М., 2015

ПЕРЕДМОВА

Завдяки сформованій цілісній картині світу людина здатна сприймати, осмислювати, оцінювати навколошню дійсність як світного буття й діяльності, визначати своє місце й призначення у ньому, усвідомлювати сенс і мету життя, проектувати життєву програму на основі сформованих ціннісних орієнтирів. Побудова базису цілісної картини світу (ЦКС), яка є максимально достовірною, науковою, переконливою та відповідає об'єктивно існуючій реальності – це запорука успішного розвитку особистості молодшого школяра. Відтак, одним із ключових завдань освіти, зокрема її початкової ланки, є проектування у свідомості учнів основ природовідповідного образу світу. Розуміння стратегічної ролі освіти у формуванні особистості світогляду, наукової картини світу закладене в нормативних документах. Так, у Національній доктрині розвитку освіти України (2002 р.) зазначено, що важливим завданням освіти є забезпечення формування в дітей і молоді цілісної наукової картини світу та сучасного світогляду, розвиток здібностей і навичок самостійного наукового пізнання. Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти (2011 р.) у навчальних програмах для 1–4 класів (2014 р.) відображається вимога формування в учнів уявлень і понять про цілісність світу; природне та соціальне оточення як середовище життедіяльності людини, її належність до природи та суспільства; передбачається засвоєння емпіричних та узагальнених уявлень і понять, що відображають основні властивості й закономірності реального світу, розширяють і впорядковують соціальний і пізнавальний досвід. Виконання цих завдань покладено на вчителя початкової школи. Отже, має змінитися зміст і перебіг професійної підготовки вчителя початкової школи.

Концептуальні положення щодо напрямів удосконалення та розвитку вищої педагогічної освіти закладено в законах України «Про освіту» (1991 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1992 р.), Концепції сталого розвитку України (1997 р.), Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку освіти України (1999 р.), Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.), Державній програмі «Вчитель» (2002 р.), Державному стандарті початкової загальної освіти (2011 р.), Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, Національній стратегії розвитку освіти в Україні 2012–2021 рр., Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2014 р.).

Комплексність і багатовекторність фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи визначає широту її дослідження філософами, психологами, педагогами. Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема створення інноваційних моделей розвитку професійної освіти в центрі уваги філософів освіти (В. Андрушенка, В. Кременя, В. Огнев'юка); проблема підготовки майбутнього вчителя є однією з провідних у професійній освіті (О. Алексюк, Ю. Бабанського, Н. Бібік, І. Зязуна, Л. Коваль, В. Красевського, С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Пехоти, Н. Ничкало, О. Савченко, С. Сисоєвої, Л. Хоружої, М. Шептуховського та ін.). Організація навчального процесу в початковій школі розглядається у працях Н. Бібік, Т. Байбари, М. Вашуленка, Д. Ельконіна, Т. Собченко, О. Сокуренко, Т. Мантули, О. Савченко та ін.; організація навчального процесу в закладах I–II рівня акредитації – С. Балашової, О. Волошенко, Л. Козак, Н. Мачинської. Проблема цілісності знань про навколошній світ розглядалась філософами (Р. Арцишевським, М. Гримич, С. Клепко, С. Подмазіним, І. Цехмістро та ін.); психологами (І. Бехом, Л. Виготським, О. Леонтьєвим, В. Моргуном, О. Мякушко, В. Петуховим, Т. Піроженко, С. Смирновим, М. Холодною та ін.); педагогами (С. Гончаренком, К. Гузом, Л. Зоріною, В. Ільченко, А. Степанюк, Н. Яришевою та ін.). Проблемі формування наукової картини світу присвячені праці філософів (І. Григорків, П. Дишльового, О. Крікунова, С. Кримсько-

го, Є. Кукушкіної, Дж. Леннокса, О. Молотової, С. Худякова та ін.); педагогів (Л. Бурової, Є. Дурманенко, В. Ільченко, В. Кузьменка, І. Куліковської, Л. Максимової, Е. Моносона, О. Сокуренко, В. Сухомлинського та ін.).

Аналіз наукових джерел засвідчує недостатність теоретико-методологічних напрацювань з вирішення проблем підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування в молодшого школяра цілісної картини світу. Актуальність зазначененої проблеми підсилюється також необхідністю вирішення суперечностей між: актуальністю проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу і недостатнім дослідженням її в педагогічній науці; новими зростаючими потребами сучасної початкової школи щодо формування в молодших школярів цілісної картини світу та рівнем готовності майбутніх учителів до здійснення цієї діяльності; необхідністю формування готовності майбутніх учителів початкової школи до створення в учнів цілісної картини світу та недостатньою розробленістю змісту, форм і методів забезпечення цього процесу.

Відтак, актуальність порушененої проблеми, її теоретична та практична значущість зумовили створення методичних рекомендацій для вчителів початкової школи щодо формування в учнів цілісної картини світу. Матеріал методичних рекомендацій може бути використаний студентами спеціальності «Початкова освіта», викладачами ВНЗ I–II рівнів акредитації в ході викладання курсу «Методика навчання природознавства», спецкурсу «Методика формування цілісної картини світу в учнів початкових класів».

Поняття про цілісну картину світу молодшого школяра

Картина світу, як загальний образ соціо-природного середовища, що становить вихідну умову людського буття, створюється в процесі практичної діяльності людей. Суб'єктом

пізнавальної діяльності, результатом якої є створення картини світу, виступає суспільство. Об'єктом пізнання є олюднений світ, духовне й матеріальне буття, певною мірою освоєне людською практикою. Формування картини світу відбувається одночасно за допомогою різних типів пізнання: буденного, художнього, наукового, які тісно переплітаються між собою.

Похідним від поняття «картина світу» є «цілісна картина світу молодшого школяра». Це поняття розглядається нами як динамічне відображення у свідомості дитини єдності духовного й матеріального буття, представлене як система знань, уявлень, емоцій, почуттів, цінностей, смислів про навколошній світ і місце людини в ньому, що формується на основі безпосереднього й опосередкованого сприйняття учнем дійсності у процесі пізнавальної діяльності. Отже, сформованість цілісної картини світу — це, з одного боку, усвідомлення особистістю учня множини зв'язків і залежностей між об'єктами та явищами навколошньої дійсності, а з іншого — можливість бачити світ у різних його аспектах, з різних позицій: через пізнання наукових фактів, проектування образів, ставлення та встановлення взаємовідносин людини з навколошнім світом. У цілісній картині світу учня, на наш погляд, мають органічно поєднуватися природича і соціальна картини світу, які взаємообумовлені та пов'язані між собою численними зв'язками.

На основі аналізу чинного Державного стандарту загальної початкової освіти (2011 р.), навчальних програм (2011 р.) з урахуванням наукові ідеї С. Подмазіна нами було сформульовано змістове наповнення цілісної картини світу молодшого школяра у вигляді системи взаємопов'язаних компонентів, що включають «образ Світу» (природне і соціальне оточення) та «образ Я» (образ «Я у Світі»). Змістові компоненти цілісної картини світу молодшого школяра представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

**Змістове наповнення цілісної картини
світу молодшого школяра**

Цілісна картина світу молодшого школяра		
«Образ Світу» (природне оточення)	«Образ людини» («Образ Я у Світі»)	«Образ Світу» (соціальне оточення)
<ul style="list-style-type: none"> — світ як Всесвіт, його властивості; — жива і нежива природа; — об'єкти неживої і живої природи; — рівні організації матерії; — екологічні принципи і закони 	<ul style="list-style-type: none"> — феномен людини; — духовна, психічна і фізична природа людини (інтелект, воля, почуття й емоції, цінності, ідеали, погляди, переконання, віра, творчість тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> — людські об'єднання або групи (сім'я, школа, рідний край, Україна, світ); — взаємодія у сім'ї, колективі, суспільстві; — діяльність людини; — свобода і відповідальність; — права і обов'язки людини

Єдність природного і соціального оточення відображатиме «Образ Світу» як середовища життєдіяльності людини, її одночасну належність до природи і суспільства. Природне оточення людини включає об'єкти живої й неживої природи в їхній єдності, впорядкованості та взаємозв'язках. Нами з'ясовано, що відповідно до змісту початкової загальної освіти, затвердженої у Державному стандарті та навчальній програмі «Природознавство», визначаються такі змістові лінії: «Об'єкти природи», «Взаємозв'язки у природі», «Земля — планета Сонячної системи», «Україна на планеті Земля», «Рідний край», «Охорона і збереження природи», «Методи пізнання природи». Таким чином, об'єкти живої й неживої природи підлягають рівневому структурному впорядкуванню (макрорівень, мікрорівень) та функціональному (на основі природничих або екологічних законів). Учні опановують рівні організації живої матерії, що включають: клітинний, організмовий, популяційно-видовий, біогеоценотичний (екосистемний), біосферний.

Природничі, або екологічні, закони можна класифікувати за функціональними ознаками: енергетичні, системні (системоутворюючі), біофізіологічні, геобіохімічні, геофізичні, соціально-економічні.

Основою формування самосвідомості, самооцінки, рефлексивних здібностей, що визначають спрямованість і способи здійснення вчинків особистості учня, є «Образ Я» в ЦКС молодшого школяра. Виокремлення окрему складову «образу Я» пов'язано зі складністю тлумачення сутності людини, яка органічно поєднує духовний, психічний і фізичний способи її існування, здатність цілеспрямовано впливати на оточуючий світ, перетворюючи його. Необхідно зазначити, що сутність людини у змісті початкової школи розглядається з точки зору різних наук. Зокрема, під час вивчення природознавства в початковій школі учнями здобуваються первинні наукові знання про фізичну природу людини (розділ «Людина та її організм»). Учні початкової школи дізнаються про належність людини до живої природи, в них формуються уявлення про системи органів тіла людини та їхнє значення в забезпеченні життєдіяльності людини.

Опанування учнями змісту предмета «Основи здоров'я» робить можливим утвердження в них ціннісного ставлення до життя і здоров'я. Як сутність людини, так і її здоров'я пропонується розкривати через органічний взаємозв'язок фізичної, соціальної, психічної і духовної складових.

Розкриття особливостей духовно-соціальної природи людини, формування відповідного образу «Я у Світі» потенційно закладено у змісті навчального предмета «Я у світі» (галузь «Суспільствознавство» ДСПЗО), що спрямований забезпечувати соціалізацію особистості молодшого школяра. Цей образ стосується переважно соціального оточення людини, її соціальної природи, включення людини в численні соціальні групи, способи регуляції її поведінки, засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення до навколошнього світу й оточуючих.

У цілісній картині світу особистість виступає як системоутворююча характеристика індивіда, що опосередковує його взаємодію з соціальним оточенням (окремими людьми, соціальною групою, колективом, суспільством) і визначає стратегічні

гію його поведінки в навколоишньому світі. Предмет «Я у світі» в початковій школі за навчальним планом охоплює такі теми: «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина у світі», що сприяє поетапному усвідомленню учнями єдності компонентів «Я – сім'я – школа – рідний край – Україна – світ»; розкриває взаємодію людей у сім'ї, колективі, суспільстві; передбачає активне спілкування дітей в природному і соціальному оточенні, набуття досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства. Таким чином, картина світу молодшого школяра забезпечує наявність багаторівневої і впорядкованої системи уявлень дитини про світ (природне й соціальне середовище, інших людей, про себе), які є взаємообумовленими й поєднані між собою численними зв'язками, і потенційно закладена у змісті навчальних предметів, що опановуються учнями в початковій школі.

Відтак, змістовими компонентами цілісної картини світу молодшого школяра виступають:

- інтегральний образ природи, створений шляхом синтезу природничо-наукових знань на основі системи фундаментальних закономірностей природи, що охоплює уявлення про матерію і рух, взаємодію, простір і час;
- образ соціального оточення, що включає різноманітні людські об'єднання й групи (сім'я, школа, рідний край, Україна, світ), міжособистісну взаємодію;
- образ «Я у Світі», що виступає основою формування самосвідомості, самооцінки, рефлексивних здібностей і покликаний регулювати життєдіяльність індивіда в певному соціо-культурному середовищі.

Таким чином, у дітей молодшого шкільного віку відбувається поступова трансформація світосприйняття й еволюція картини світу, яка у процесі отримання систематичної освіти в початковій школі здатна набувати нових якісних рис. Формування в учнів цілісної картини світу в навчально-виховному процесі рекомендується здійснювати відповідно до спірально-концентричного принципу, що передбачає неперервне розширення й поглиблення знань, встановлення внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків відповідно до вікових пізнавальних особливостей дітей молодшого шкільного віку.

Як створити навчальні моделі та структурологічні схеми

Термін «модель» походить від латинського слова «modulus» – зразок, норма, міра. У філософії модель розглядається як об'єкт, що заміщує оригінал і відбиває найважливіші риси і властивості оригіналу; матеріальний чи уявний об'єкт, який у процесі дослідження замішує об'єкт-оригінал так, що його безпосереднє вивчення дає нові знання про нього. У педагогіці модель найчастіше тлумачиться як спрощене уявлення про реальний процес або явище, оскільки в ній абстрагуються тільки істотні ознаки. Один з її видів – *навчальна модель* – виступає в ролі засобу навчання переважно демонстраційного типу, що спрощено відтворює об'єкт вивчення, якщо його неможливо або складно демонструвати в натуральному вигляді.

У науці існують різні класифікації навчальних моделей: за способом відображення, предметом, засобами побудови тощо. Найпоширенішим є поділ навчальних моделей на матеріальні й ідеальні відповідно до засобів їх побудови (рис. 1.).

Матеріальні навчальні моделі – це тривимірне зображення об'єкта, його частини чи групи об'єктів у зменшеному або збільшеному вигляді. Вони бувають динамічні (діючі, розбірні) і статичні (недіючі, нерозбірні). У початковій школі пропонуються для застосування різні види навчальних моделей, наприклад діюча розбірна матеріальна модель – телурій, що дозволяє показати рух Землі навколо Сонця; недіюча модель – глобус. До недіючих моделей належать також рельєфні таблиці. На уроках природознавства пропонується використовувати наступні рельєфні таблиці: «Яр», «Річка», «Шкіра людини», «Органи крівообігу» тощо.

Ідеальні моделі розподіляються на три групи:

- образні моделі – моделі, що передають загальну структуру, істотні зв'язки та інші особливості реальних об'єктів в образній формі (схема, схематичний малюнок, план, діаграма);
- знаково-символічні моделі – моделі, які відображають особливості та закономірності навколошнього світу за допомогою штучної знаково-символічної мови;

- розумові – моделі предметів, процесів, що створюються в уяві людини.

Види навчальних моделей	
Матеріальні	Ідеальні
– математичні	– табличні
– графічні	– ієрархічні
– імітаційні	– натуральні
	– колекції
	– муляжі

Рис. 1. Класифікація навчальних моделей

У результаті процесу моделювання створюється проміжний об'єкт знання – модель, що в пізнавальному процесі виконує ряд функцій, зокрема: заміщення моделюючої системи, інформаційну, гносеологічну та доказово-ілюстративну.

Функція заміщення проявляється в тому, що правильно створена модель здатна (у певних межах) виступати як об'єкт пізнання, а дані, отримані в результаті її дослідження, – передноситься на об'єкт-оригінал. Передумовою цього служить те, що науково-теоретичною базою моделювання є теорія подібності. При дотриманні умов подібності створюваної системи об'єкту-оригіналу, модель здатна виступати і як засіб, і як об'єкт дослідження.

Інформаційна функція моделі полягає в тому, що вона не лише відображає похідну інформацію про об'єкт пізнання, але й дозволяє дістати нову, вивідну інформацію про нього, оскільки в основі будь-якого виду й способу моделювання лежать прийоми перетворення інформації.

Гносеологічна функція моделі полягає в тому, що вона виступає як єдність протилежних сторін пізнання – абстрактного і конкретного, логічного і чуттєвого, уявного і наочного. Якщо в теоретичному мисленні виступає здебільшого одна сторона пізнання, а в чуттєвому сприйманні та спостереженні – інша, то у процесі побудови моделі ці сторони взаємопов'язані.

Доказово-ілюстративна функція – це доказ суджень про даний об'єкт (орган, систему органів, світ у цілому тощо).

Учень може переконатися у власних міркуваннях або ж, на-
впаки, спростувати деякі думки, а навчальна модель допо-
може йому в цьому.

За способом відображення реальних явищ, які відбува-
ються в об'єкті, моделювання поділяється на: матеріальні
(предметні, фізичні тощо) та ідеальні (уявні, математичні,
кібернетичні, графічні, імітаційні).

Найважливіша вимога до будь-якої моделі — її подібність
із предметом, що моделюється, та наявність таких власти-
востей: модель — це збільшена (наприклад, модель клітини)
або зменшена (глобус) копія об'єкта; модель може сповільнити
досліджувані процеси, що відзначаються високою швидкіс-
тю протікання, або прискорити повільне протікання; модель
спрошує реальний процес, що дає можливість зосередити ува-
гу на сутності процесу.

До загальних рис навчальних моделей належать:

- 1) переорієнтація процесу пізнання або дослідження
з об'єкта, що цікавить, на деякий проміжний об'єкт — модель;
- 2) наявність незалежної від суб'єкта дослідження деякої
відповідності між моделлю та об'єктом, що моделюється;
- 3) наявність деякої спільноті, в певному відношенні, між
моделлю та об'єктом, що моделюється (об'єктивна сторона
моделювання), і, в той же час, міра та форма даної спільноті
задаються тією практичною потребою, задоволення якої
здійснює дана операція моделювання (практична, суб'єктивна
сторона моделювання).

Дидактичне моделювання — це система дій, яка забезпечує
адекватне засвоєння (розуміння) моделюваних властивостей,
зв'язків і відношень пізнаваного і перетворюваного об'єкта
(природного чи соціокультурного). Об'єктами дидактично-
го моделювання виступають природні та штучні системи,
а суб'єктом — сама людська свідомість.

Ученими визначено такі вимоги щодо побудови (розробки)
дидактичної моделі:

- об'єктивність (відображення суттєвого);
- суб'єктивність (відображення об'єкта з урахуванням
його оригіналу);
- нормативність (відображення бажаного);

- інтерактивність (передбачення діалогу з учнем);
- адаптивність (пристосування до вікових особливостей учня).

У початковій школі застосування навчальних моделей спрямоване на збагачення й розширення безпосереднього чуттєвого досвіду учнів, розвиток спостережливості, пізнання конкретних властивостей предметів під час практичної діяльності, створення умов для переходу до абстрактного мислення, опори для самостійного навчання й систематизації навчального матеріалу.

Використання різних видів навчальних моделей у навчально-виховному процесі початкової школи відіграє переважно допоміжну роль, однак іноді навчальний матеріал (наприклад, явища, предмети, які учні не можуть безпосередньо спостерігати) має такий характер, що без унаочнення правильне уявлення про новий об'єкт взагалі неможливе. Щоб запобігти звуженню поняття або уявлення, доцільно використовувати різні способи подання об'єкта, що й передбачає його моделювання. Це допоможе учням розпізнати типове, зробити крок від конкретного до абстрактного, перейти від уявлення до поняття. Отже, важливо не тільки правильно підібрати або спроектувати навчальну модель до уроку, а й продумати, як поставити запитання, щоб створюваний в учнів образ активно працював на досягнення мети уроку.

Ефективність процесу сприймання підвищується, коли перед учнями ставляться спеціальні завдання, проводяться спостереження, які спонукають їх придивлятися чи прислухатися до нових об'єктів, виділяти їхні характерні ознаки, об'єднувати в єдине ціле, позначати певними словами. У таких ситуаціях в учнів швидше розвивається спостережливість, ніж тоді, коли сприймання наочних об'єктів є тільки ілюстрацією готових знань, повідомлюваних учителем.

Вибір навчальної моделі для конкретного уроку зумовлюється не тільки його навчальною метою, а й іншими чинниками. Зокрема, специфікою мікросередовища школи та попереднім рівнем готовності дітей, їхнім емоційним станом, віком, резервом навчального часу тощо.

Потреба в демонструванні навчальних моделей зумовлена тим, що уявлення, які дістають діти тільки з розповіді вчителя або читання статті, тобто не закріплени зоровими образами, можуть бути неправильні. Отже, демонстрування навчальних моделей, супроводжувані поясненнями, допомагають створити в учнів образні уявлення про предмети і явища навколошнього середовища. Використання моделей пропонується поєднувати зі словом учителя. Форми поєднання слова й наочності визначаються конкретними дидактичними завданнями та пізнавальними можливостями дітей. Якщо навчальні моделі виступають джерелом знань і діти самостійно здобувають знання, працюючи з об'єктом чи його матеріалізованою формою, то слово вчителя спонукає до виконання необхідних дій із засобами наочності та до повідомлення учнями результатів своїх дій. Коли інформація надходить від учителя, тоді навчальні моделі, як засоби наочності, застосовуються для ілюстрації, конкретизації або підтвердження окремих положень розповіді, їх пояснення.

Під час встановлення внутрішньопоняттєвих чи міжпоняттєвих зв'язків навчальні моделі служать основою для осмислення їхньої суті. У таких ситуаціях учитель керує розумовою діяльністю школярів. Успіх застосування навчальних моделей залежить насамперед від їх обґрунтованого вибору в кожній конкретній ситуації. Цей вибір може визначатися:

- а) темою, метою даного уроку, а також змістом навчально-го матеріалу;
- б) конкретними дидактичними завданнями, які розв'язуються на кожному етапі процесу навчання;
- в) рівнем опорних знань, умінь і навичок, чуттєвим до-свідом дітей у конкретній навчально-пізнавальній ситуації;
- г) об'єктивними умовами (пора року, місцеві умови), в яких реалізується процес навчання.

Ураховуючи перелічені чинники, вчитель початкової школи визначає за змістом теми конкретні навчальні моделі, вибирає засоби наочності та способи діяльності (спостереження, досвід, практична робота) з ними.

Пропонуємо орієнтовний перелік назв образних, знаково-символічних моделей та структурологічних схем з навчальних предметів «Природознавство», «Я у світі», «Основи

здоров'я» для 1–4 класів, що сприятимуть формуванню в молодших школярів цілісної картини світу:

1. Єдність та взаємозв'язок живої і неживої природи.
2. Ланцюги живлення (у лісі, на луці, у водоймі тощо).
3. Людина — цілісний організм.
4. Сонячна система.
5. Добовий і річний рух Землі (zmіна дня і ночі, пір року).
6. Утворення вітру.
7. Утворення опадів (снігу, дощу, граду тощо).
8. Колообіг води у природі.
9. Сонячна енергія та перетворення її в інші види енергії.
10. Вплив Сонця на сезонні явища у природі.
11. Ґрунт, його склад та утворення.
12. Взаємозв'язок людини й природи.
13. Родовідне дерево.
14. Права й обов'язки людини.
15. Свобода й відповідальність людини.
16. Здоров'я людини та його складові.

Орієнтовні зразки структурологічних схем, що можуть бути використані в навчально-виховному процесі початкової школи з метою формування в учнів цілісної картини світу, запропоновано на рис. 2–5.

Рис. 2. Структурологічна схема «Вплив людини на природу»

Рис. 3. Структурологічна схема «Методи вивчення природи людиною»

Рис. 4. Структурологічна схема «Будова речовини»

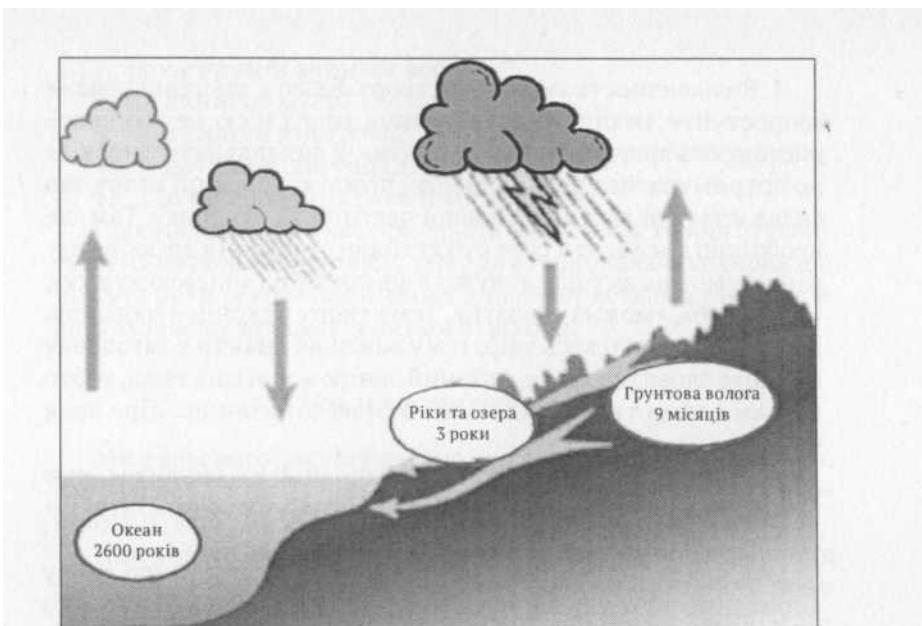

Рис. 5. Структурологічна схема «Колообіг води у природі»

Як написати твір на науково-популярну тему

Написання творів науково-популярної тематики виступає індикатором інтелектуального розвитку людини, її естетично-смаку, сформованості світогляду. Одна з головних вимог до написання твору з методики початкового навчання є логічна структура викладу з урахуванням вікових пізнавальних можливостей молодших школярів. Це, насамперед, означає, що тема має бути чітко розкритою й аргументованою; частини твору — пов'язаними між собою; переходи від однієї думки до іншої — послідовними й переконливими; судження — доказовими. Пропонуємо характеристику рекомендацій до написання твору студентами з метою забезпечення іхньої готовності до формування в учнів цілісної картини світу.

1. Визначення та вибір теми твору. Якщо в завданні наявне «спростуйте чи підтвердіть думку», тоді з цією метою використовують аргументи «за» і «проти». У викладі думок нобхідно дотримуватися послідовності, чіткої композиції твору, що складається зі вступу, основної частини та висновку. Там, де необхідно висловити своє суб'єктивне ставлення до зображеного, можна використовувати фрази типу: «на мою думку», «я вважаю», «можна сказати». Тема твору є сконцентрованою інформацією про весь твір, тому важливо знайти у заголовку ключове слово і зв'язати логічний ланцюжок зі слів теми, тобто словами теми твору відповісти собі на запитання: «Про **що** я писатиму?».
 2. Написання на чернетці всіх асоціацій, що викликає тема твору. Це можуть бути цікаві ідеї, факти, символи, статті інших авторів на подібну тематику.
 3. Складання плану твору. Успішному написанню твору сприятиме чітке уявлення автором його структури. Необхідно пам'ятати, що кожний етап розвитку думки — це аргумент, покликаний довести правильність головної думки твору.
 4. Простота мови. Не слід перенавантажувати текст красномовними зворотами та наддовгими реченнями, тоді він буде цікавим і доступним для сприйняття його молодшими школярами. Дозволяється використовувати цитати з художніх творів української та світової літератури.
 5. Використання прикладів з власного життя. Головна умова — вони мають ілюструвати, розкривати чи обґрунтовувати основну ідею твору.
 6. Формування висновків — підведення підсумків та узагальнення сказаного допоможе ще раз звернути увагу на найголовніше у творі.
- Перелік орієнтовних тем для написання твору на науково-популярну тематику:*
1. Як у природі утворюється дощ (град, сніг, туман)?
 2. Чому у природі буває роса?
 3. Як виникають снігові візерунки на вікнах?
 4. Чому водойми взимку не промерзають до дна?
 5. Чому море солоне?
 6. Чому трава зелена?

7. Чому на небі виникає веселка?
8. Як виникає вітер?
9. Чому листя жовтіють?
10. Чому буває листопад?
11. Що таке людина і яке її місце в світі?

Пропонуємо декілька прикладів написання творів студентами на науково-популярну тему для молодших школярів, що можуть бути рекомендованими для використання у навчально-виховному процесі початкової школи.

Чому листя жовтіє?

Ми з власного досвіду знаємо, що листя не завжди зберігає своє забарвлення. Із часом воно стає жовтим, червоним, фіолетовим. Чому це так?

Нам відомо, що зеленого забарвлення листю надає барвник хлорофіл. Справа в тім, що зерна хлорофілу нестійкі, вони легко руйнуються. Влітку вони відновлюються і листя залишається свіжим, зеленим, колір його не змінюється. Та ось зачінчилося літчко, наближається осінь, дні стають коротшими, а кількість світла — все меншою і меншою. Зерна хлорофілу починають поступово руйнуватись, а нові створюються повільніше, їх стає в листі все менше — і листя блідне.

Але в клітинах листя наявні й інші барвники — жовті. Тільки влітку яскрава зелень хлорофілу їх заглушає, а восени, коли хлорофіл поступового руйнується, вони проявляються яскравіше. Листя жовкне.

Та воно стає не тільки жовтим, а й бордовим чи навіть фіолетовим. Це спричинене з тим, що кількість сонячних днів зменшується, а повітря холоднішає. Ось чому листя змінюють своє забарвлення. І відбувається це восени.

Чи можуть рости і живитися мінерали?

З курсу природознавства відомо, що рости й живитися можуть саме живі істоти. Але чи можуть відбуватися подібні процеси в неживій природі, наприклад з гірськими породами і мінералами?

Для того щоб мінерали могли утворюватися й рости, їм, як і живим істотам, необхідне живлення. «Їжею» для них слугують частинки речовин, які рухаються в середовищі навколо мінералів. Цим середовищем може бути розчин, розплавлена речовина (наприклад, магма) і навіть газ. Коли в середовищі недостатньо необхідних частинок, мінерали, навпаки, починають втрачати частинки своєї речовини і врешті-решт зникати.

Надмірне й різноманітне «живлення» сприяє тому, що мінерали вбирають в себе багато сміття або шлаків, чим виступають частинки інших мінералів, рідин і газів.

Цікаво, що в місцях накопичення кристалів одного виду і за нестачі живлення між ними виникає конкуренція за так звану «їжу». Великі кристали мінералів починають віднімати частинки у дрібніших, і останні внаслідок цього поступово зменшуються і зникають.

Більшість мінералів знаходитьться в надрах землі. А коли мінерал потрапляє на поверхню, на нього починають впливати різні чинники, в першу чергу Сонце, повітря й вода. Змінюються умови навколошнього середовища — змінюються й мінерали. Найбільше це відбувається під впливом води, кисню, різноманітних мікроорганізмів.

Чому буває роса?

Гарно літнім ранком — так і хочеться піти на річку купатися! Вода тепла, повітря свіже й духмяне, а в траві на березі дрібненькі крапельки-бісеринки блищать у променях вранішнього сонця. Їх багато — вони скрізь. Так і здається, що в траві загубилися скельця кришталю і виграють червоними, зеленими, синіми вогнями. Це роса! Близька родичка туманів. Роса випадає ввечері. Всю ніч лежить вона на траві і рано-вранці не зразу випаровується, так що ти встигаєш замочити ноги холодною росою.

Річ у тім, що вдень сонце передусім нагріває землю, а потім вже від землі нагрівається трава, квіти, повітря.

А ж ось настала ніч. В першу чергу охолоджується земля. Вона перша віддає тепло. Легкий теплий вітер піднімається

від землі, прагне відлетіти у височій. На його місце прибуває холодний вітер. Через це охолоджуються трава, квіти, листя. Адже відомо: якщо волога, яка є в повітрі у вигляді прозорої водяної пари, торкається чогось холодного, вона охолоджується і перетворюється в краплини води.

Але для того, щоб випала роса, потрібно, щоб температура повітря знизилась до певного значення. В різний час доби, в різну погоду, в різних місцях Землі це значення буде відрізнятися. Коли ж створюються певні умови, то роса випадає. При великому зібранні водяної пари в повітрі достатньо і невеликого зниження температури, щоб пара перетворилася у маленькі кришталіки, а трава вкрилася маленькими водяними краплинками.

Ранній ранок. Відтак, маленькі круглесенькі бісеринки лежать на траві, в чашечках квітів, на листочках. Вони виграють на сонці різникольоровими променями, і здається нам, наче хтось розсипав у траві маленькі скельця кришталю!

Як написати есе

Нині на часі актуальною потребою є виховання активної особистості, яка вміє не тільки знайти необхідну інформацію, а й грамотно, зв'язно, логічно, дохідливо й чітко сформулювати свою думку щодо будь-якого питання. Найбільш вдалим жанром письмової роботи, що сприяє розвитку креативних умінь студентів і учнів, є написання есе. Цей вид роботи спрямований на активізацію навчально-пізнавальної діяльності, розвиток творчого потенціалу особистості та її продуктивного, критичного мислення. Залучаючи студентів або школярів до написання есе, викладач сприятиме розвитку їхнього самостійного мислення, навчатиме чітко й грамотно формулювати власні думки, структурувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами тощо.

Есе (фр. «essai» — спроба, проба, нарис) — це жанр твору, міркування з приводу колись нами почутого, прочитаного або пережитого. Есе може носити історико-біографічний, літера-

турно-критичний, філософський, науково-популярний і белетристичний характер. У змісті подається оцінка особистості автора (учня, студента) — його світогляд, думки й почуття. Для передання особистісного сприйняття світу автор такого твору може пропонувати приклади, проводити паралелі, добирати аналогії, використовувати різноманітні асоціації, проявляти уяву та фантазію. Текст есе може містити авторські роздуми, ліричні віdstупи, описи тощо. У методичному контексті есе розглядається як невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і виражає підкresлено індивідуальну точку зору автора та враження з конкретного приводу чи питання й не претендує на вичерпне та визначальне трактування теми.

Завданням есе, на відміну від розповіді, є інформування або пояснення, а не драматичне зображення або переказ якоїсь життєвої ситуації. Есе досягає своєї мети за допомогою пряմого авторського вислову, для чого не вимагається створення ні вигаданих персонажів, ні сюжету, що пов'язує їх. Більш ефектним уважається такий вид есе, в якому наявні несподівані повороти думки та непередбачувані висновки. Визначальними рисами есе є, як правило, невеликий обсяг, чітка й конкретна тема, довільна композиція, незвичайна манера мислення. Стиль есе відрізняється образністю, афористичностю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настанововою на розмовну інтонацію та лексику.

Цінність написання есе студентом (учнем) полягає в тому, що він вчиться розкривати тему за допомогою класичної системи доказів. Щодо самої композиції есе, то існують різні погляди: одні вчені зазначають, що такий текст є довільним за формою, інші наполягають на наявності певних обов'язкових елементів есе: вступу, де необхідно обґрунтувати вибір теми, правильно сформувати тезу; основної частини, у якій розгортається думка щодо порушені проблеми та подається її аргументація; узагальнення, висновки відповідно до обраної теми.

Розглянемо структуру есе, що складається зі вступу, основної частини й висновку.

1. Вступ — суть та обґрунтування обраної теми, що складається з ряду компонентів, логічно й стилістично пов'язаних

між собою. На цьому етапі дуже важливо правильно сформулювати тезу, яка потім розкриватиметься в основній частині есе.

2. Основна частина есе — це теоретичні основи обраної проблеми й виклад ключового питання. Ця частина передбачає розвиток аргументації й аналізу. Аргументи повинні бути послідовними, вичерпними та чіткими. Кожна думка автора есе має підкріплюватися доказами. У процесі побудови есе необхідно пам'ятати, що в одному абзаці має міститися тільки одне твердження й відповідний доказ.

3. Висновок — узагальнення та аргументація, які підсумовують есе або ще раз вносять пояснення, підкріплюють зміст і значення викладеного в основній частині.

Робота над есе містить три етапи: вибір теми, підбір необхідного матеріалу та написання твору. Розглянемо кожен з них.

1. Вибір теми й визначення проблеми.

Виявлення проблеми та її рішення становить основний зміст есе.

Розпочинаючи роботу над есе, необхідно обдумати його структуру та зміст. Найпростіше це зробити, поставивши самому собі декілька запитань за тематикою. Формулювання відповідей на них допоможе в написанні основної частини.

2. Підбір матеріалу.

Як тільки визначено тему та сформулювано проблему есе, необхідно витратити час на збір матеріалу (книги, статті, Інтернет-ресурси) і його аналіз. Корисно у вільній формі виписати все, що може знадобитися: поняття, протиріччя, асоціації, цитати, афоризми, приклади, тези, думки, аргументи, імена, події, — тобто записати все, що здається потрібним, цікавим, що стосується теми. У роботі над написанням есе важливими є докази, які бувають двох типів: якісні й кількісні. У першому випадку тезу необхідно підтвердити двома або трьома значущими і вагомими аргументами; а в другому — теза аргументується масою різноманітних прикладів. Лише тоді написаний доказ буде всебічним. Правильно написане есе потребує різноманітних засобів риторичної техніки. При написанні есе рекомендується використовувати антitezи, повтори, риторичні запитання, вигуки.

3. Написання есе.

Есе містить заголовок, вступ, основну частину та висновок. Заголовок не завжди перебуває в прямій залежності від змісту. Він може пояснювати, що стало поштовхом до авторських роздумів, передавати почуття, настрій автора тощо.

Вступ має містити один абзац. Пропонується використовувати «пастки» для залучення уваги, такі як: цитати, вірші, питання, роздуми, незвичайні факти, ідеї або смішні історії.

Основна частина есе займає 2–3 абзаци. У цій частині автор має підкріплювати основні ідеї фактами, роздумами, яскравими описами, цитатами або іншою інформацією чи матеріалами, які інтригують і привертають увагу читача; використовувати довідкові матеріали, щоб усунути тавтологію.

Висновок має складати не більше одного абзацу, де автор демонструє свою позицію щодо порушені проблеми, робить узагальнення й аргументацію доказів, підсумовуючи викладене ним в основній частині.

При оцінюванні есе, що виконали студенти з методики навчання природознавства або зі спецкурсу, враховується:

- уміння критично й незалежно оцінювати наявні дані, точку зору, позицію, аргументи;
- розуміння проблеми, встановлення зв'язків між ключовими моментами проблем і запитань;
- уміння диференціювати протилежні підходи і моделі, застосовуючи їх до емпіричного матеріалу або дискусії з принципових питань;
- здатність до застосування аналітичних підходів, моделей тощо.

Пропонуємо перелік орієнтовних тем для написання есе з навчальних предметів «Природознавство», «Я у світі», «Основи здоров'я», що можуть бути використані з метою формування в молодших школярів цілісної картини світу.

1. Майбутнє моого краю залежить від мене.
2. Чого ми маємо навчатися у природі?
3. Я — українка! (Я — українець!).
4. Батьки — кращі вчителі.
5. Коли починається життя людини?
6. Що таке життя?

7. Що таке природа?
8. Хто така людина?
9. Поява людини — випадковість чи розумний задум?
10. Для чого живе людина?
11. У чому полягає цінність життя?
12. Що є істина?
13. У чому полягає свобода людини?
14. Міцна сім'я — сильна Україна.
15. Шануй батька й неньку — буде тобі в житті гладенько.

Як підготувати та здійснити навчальний проект у початковій школі

«Розкажи — і я забуду,
Покажи — і я запам'ятаю,
Дай спробувати — і я зрозумію».
Китайська мудрість

У сучасній педагогічній теорії та практиці все більшого значення набуває *метод проектів*, теоретичні основи застосування та дидактичні можливості якого розкрито у працях П. Блонського, О. Воінової, Д. Дьюї, Н. Матяш, Н. Пахомової, Н. Полісун, Є. Полат, С. Соболевої, І. Чечіль та ін. Метод проектів відображає особистісно орієнтований підхід в освіті і сприяє формуванню в учнів уміння адаптуватися до швидкозмінних умов життя, є системою навчання, за якої учні та студенти набувають знань і вмінь у процесі планування й виконання практичних завдань — проектів, що поступово ускладнюються.

Дослідники Є. Полат, С. Селевко та І. Чечіль під методом проектів розуміють спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності щодо розв'язання певних проблем. Він передбачає ретельне планування діяльності, використання різноманітних засобів навчання, інтегрування знань, умінь і навичок із різних навчальних дисциплін і галузей науки з метою набуття нових, практичну реалізацію запланованого, отримання відчутного результату в певній формі.

Метод проектів завжди зорієнтований на самостійну діяльність учнів, яка реалізується як в індивідуальній, так і в парній, груповій діяльності, що завжди передбачає розв'язання проблеми: з одного боку — використання сукупності різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого — необхідність інтегрування знань, уміння використовувати знання з різних освітніх галузей. Результати виконання проектів мають бути «відчутними», тобто, якщо це теоретична проблема, то конкретне її розв'язання (якщо практична — конкретний результат) готове до використання (на уроці, в школі, у реальному житті). Метод проектів включає сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своюю природою.

У навчальних програмах (1–4 класи) для загальноосвітніх навчальних закладів (2011 р.), крім послідовного та системного використання в навчально-виховному процесі початкової школи методу проектних методів, є вимога щодо застосування різноманітних педагогічних технологій, у тому числі й проектних технологій.

У загальному розумінні педагогічна технологія — це системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання й засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їхньої взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти. Це поняття вчені трактують як галузь застосування системи наукових принципів до програмування розвитку навчання і використання їх у навчальній практиці з орієнтацією на детальні цілі навчання, які допускають їх оцінювання.

Проектна технологія (за С. Соболевою) — це впорядкована сукупність дій, операцій, процедур і методів (дослідницьких, пошукових, проблемних), навчально-пізнавальних прийомів, що зорієнтовані на застосування фактичних знань для набуття нових, забезпечують досягнення результату (створення проекту) під час самостійної роботи учнів (студентів), яка діагностується та прогнозується у змінюваних умовах навчального процесу.

Застосування проектних технологій у початковій школі полягає у виконанні наступних завдань:

- забезпечити механізм розвитку критичного мислення дитини, вміння шукати шляхи вирішення проблеми;

- розвивати в учнів дослідницькі вміння (виявлення проблем, збір інформації), спостережливість, уміння висувати гіпотези, узагальнювати, розвивати аналітичне мислення;
- сприяти підвищенню особистої впевненості кожного учасника проекту;
- надихати на розвиток комунікативності та вміння співпрацювати в групі.

Використання методу проектів у початковій школі має свою специфіку, пов’язану з віковими та психологічними особливостями молодших школярів. Для дітей молодшого шкільного віку характерні невисокий загальний навчальний рівень, недостатня сформованість наукового світогляду, слабкий розвиток здібностей до самоаналізу, недостатня концентрація уваги. Надмірний обсяг інформації, необхідність зосереджуватися на послідовності дій і «тримати в полі зору» розрізnenі об’єкти можуть створювати труднощі в реалізації проектних технологій в умовах початкової школи. Тому далеко не кожне дослідницьке завдання, взяте з науки, придатне для реалізації в початковій школі. Такі завдання повинні задовольняти вимоги ДСПЗО (2011 р.), керуючись якими, можна визначити загальні принципи проектування дослідницьких завдань учнів у різних областях знань і не нашкодити природному розвитку молодшого школяра. Залучення молодших школярів до проектної роботи сприяє формуванню в них наступних компетентностей: уміння працювати в колективі, розділяти відповідальність, аналізувати результати діяльності, відчувати себе членом команди; навички аналітичного погляду на інформацію; здатність до адекватної самооцінки. Усі етапи проектної діяльності повинні ретельно контролюватися вчителем, оскільки й теоретичних, і практичних знань та вмінь у молодших школярів ще недостатньо. Проекти для учнів початкових класів у більшості випадків мають бути коротко-тривалими.

Проект — це індивідуальна, частіше групова або колективна діяльність учнів, спрямована на створення певного унікального кінцевого продукту. Проект можна розглядати як систему з «п’яти П»: проблема, планування, пошук інформації, продукт, презентація. Шостим «П» проекту може бути портфоліо —

тобто папка, в якій зібрано всі робочі матеріали (плани, звіти тощо) учня або групи учнів. Робота у проекті розпочинається з чіткого формулювання мети проекту, завдань і планування дій. Найважливішою частиною плану є покрокова розробка проекту, в якій зазначений перелік конкретних дій із зазначенням виходів, термінів, відповідальних. Учителем обирається форма проектної діяльності: індивідуальна, групова, колективна. Робота у проекті передбачає пошук інформації, яка потім буде оброблятися, систематизуватися, узагальнюватися, адаптуватися для подальшого використання. Результатом роботи над проектом є певний кінцевий продукт. Наприклад: газета, книга, листівка, виставка малюнків, колективне панно, твір, комп’ютерна презентація, стаття в газету, реклама, віртуальний музей, фотоальбом, збірка власних творів, вистава, свято, концерт, рольова гра, екскурсія, тематична міні-збірка, сценка, дослідницька робота тощо. Кінцевий продукт роботи у проекті – учнівська або групова презентація.

В організації та здійсненні проектних методів навчання дії вчителя й учнів є взаємопов’язаними (таблиця 2).

Таблиця 2
Дії вчителя й учня в реалізації методу проектів

Учитель	Учень
Допомагає учневі визначити мету діяльності	Визначає мету своєї діяльності
Рекомендує джерела отримання інформації	Відкриває нові знання
Розкриває можливі форми діяльності	Експериментує
Сприяє прогнозуванню результатів проекту, що виконується	Обирає шляхи вирішення проблем, які виникають у ході роботи над проектом
Створює умови для активності школяра	Несе відповідальність за свою діяльність
Є партнером, допомагає учневі оцінити отриманий результат	Здійснює самооцінку діяльності з створення проекту

Основні етапи роботи у проекті

1. Організаційний.

Учитель повідомляє учням тему, мету, кінцевий продукт проекту, завдання, план роботи. Учні можуть вносити свої пропозиції щодо виконання проекту.

2. Підготовчий.

Відбувається збір інформації, ознайомлення з навчальним матеріалом, виконання учнями тренувальних вправ.

3. Проектна робота.

Починається проектування «макета», опрацьовується, коригується зібрана інформація. На цьому етапі учні звертаються до додатковох джерел інформації (довідників, словників, Інтернету), консультируються учителя.

4. Оформлювальний.

Відбувається остаточне оформлення кінцевого продукту (малювання, складання, розфарбування, оформлення презентації тощо).

5. Презентація проекту.

Учні розповідають про свою роботу у проекті, демонструють кінцевий продукт, захищають ідею; відповідають на запитання опонентів.

6. Підбиття підсумків.

Учитель (координатор проекту) та учні (учасники проекту) аналізують виконану роботу, виявляють її переваги й недоліки, оцінюють свою участь у проекті, складають плани на майбутнє.

Типи навчальних проектів

Творчий і міжпредметний характер навчальних проектів зумовлює їхню багатогранність і багатоваріантність. З огляду на різні підходи до класифікації проектів у педагогічній літературі, їх розрізняють за:

- обсягом контактів: група учнів, клас, школа, місто, регіон;
- кількістю учасників проекту: індивідуальні, парні, групові (колективні, фронтальні);

- характером партнерської взаємодії між учасниками: кооперативні, змагальні, конкурсні;
- рівнем реалізації міжпредметних зв'язків: монопредметні, міжпредметні, надпредметні;
- характером координації: проекти з відкритою, явною координацією (координатор ненав'язливо спрямовує роботу учасників, організовуючи в разі потреби окремі етапи проекту); проекти з прихованою координацією (координатор не виявляє себе в управлінні роботою над проектом, а є його повноправним учасником);
- тривалістю проведення:
 - короткотривалі (в межах одного уроку);
 - середньотривалі (понад урок, у межах місяця);
 - довготривалі (від місяця до кількох місяців);
- метою і характером проектної діяльності:
 - інформаційні;
 - ознайомлювальні;
 - мистецькі;
 - науково-пошукові;
 - виробничі;
- за провідним видом діяльності: дослідницькі, інформаційні, ігрові (рольові), прикладні (практико-орієнтовані).

Приклади проектів для роботи з учнями початкових класів за провідним видом діяльності

1. Ранні проекти. Зазвичай це колекціонування різноманітних ілюстрацій і слів до них, які можуть використовуватися на уроках як словник, як матеріал для розвитку мовлення і збагачення кругозору учнів. Ці проекти доступні для першокласників у більш простому вигляді та з деякими ускладненнями в інших класах початкової школи.
2. Проект-спостереження. Щоденник спостережень. Проекти про пори року. «Зимонька-зима»: походження назв місяців, погода, рослини, тварини (птахи, комахи, звірі); як готуються до зими люди; український фольклор про зиму; зимові ігри; зимові свята; зимові відчуття; зимові асоціації.

3. Конструктивний (матеріальний, предметний) проект.
Виготовлення матеріальних предметів (листівок, закладок, іграшок, сувенірів, настільних ігор). Наприклад, творчий проект «Захисти природу» (малюнки та плакати, що пропагують енергозбереження).
4. Екскурсійний проект (експедиції, походи, екскурсії, поїздки, подорожі). Наприклад, екскурсія до краєзнавчого музею, ознайомлення з розмаїттям рослинного і тваринного світу рідного краю, орієнтування на місцевості за допомогою компаса тощо.

*Перелік навчальних проектів, передбачених
навчальними програмами
(1–4 класи) для загальноосвітніх
навчальних закладів (2011 р.)*

У навчальній програмі з природознавства, предметів «Я у світі» та «Основи здоров'я» значна увага приділяється проектній технології, впровадження якої спрямоване на стимулювання інтересу учнів до нових знань, розвитку дитини шляхом вирішення проблем і застосування здобутих знань у конкретній практичній діяльності. Усі запропоновані проекти мають, як правило, короткотривалий характер та інтергрований зміст (таблиця 3).

Таблиця 3.
*Перелік навчальних проектів, запропонованих
для використання у початковій школі*

Класи	Навчальний предмет «Природознавство»
1 клас	1. Міні-проект. Моє улюблене місце відпочинку на природі в місті (селі). 2. Як облаштувати джерело?
2 клас	1. Міні-проект. Будьмо знайомі! (Походження назив рослин і тварин). 2. Як готуються до зими бджоли? 3. Не зривай первоцвітів. 4. Квіти в моєму житті. 5. Книга скарг природи. 6. Лісова аптека.

Класи		Навчальний предмет «Природознавство»
3 клас		1. Міні-проект. Виявлення пилу в повітрі та встановлення джерел його забруднення. 2. Творчий проект. Захисти природу (малюнки та плакати, що пропагують енергозбереження)
4 клас		1. Інформаційний проект. Вивчення небесних тіл за допомогою наземних телескопів і космічних апаратів. 2. Інформаційно-пізнавальний проект «Речовини навколо нас»: Речовини, з яких будують будівлі, та їхні властивості. Речовини, які літають у космос, та їхні властивості. Речовини в моєму портфелі та їхні властивості. Речовини на кухні та їхні властивості. Речовини на городі та їхні властивості. Речовини у ванній кімнаті та їхні властивості.
Навчальний предмет «Основи здоров'я»		
3 клас		«Здоровим бути модно!» (створення казки, малюнку, плакату, виступу тощо)
4 клас		1. Проект «Моя мета», 2. Проект із формування корисної звички. 3. Проект «Здоров'я всьому голова!» (розроблення плану вистави, творчого конкурсу, змагання тощо за тематикою здорового способу життя)
Навчальний предмет «Я у світі»		
3 клас		Проект «Славетні українці».

**Пам'ятка для вчителя початкової школи щодо
організації та здійснення проектних технологій**

1. Використання методу проектів у початковій школі має бути цілеспрямованим і систематичним.
2. Виконання проекту має бути особистісно значущим для кожного школяра. Необхідно допомагати учням бачити результат реалізації своїх можливостей, спосіб саморозвитку і самовдосконалення.

3. Учитель повинен створити сприятливе середовище, атмосферу для проектної діяльності, підтримувати інтерес до цієї діяльності, забезпечувати умови психологічного комфорту:

- а) допомагати учням подолати страх помилки;
- б) підтримувати й направляти учнів;
- в) дати можливість розкритися, повірити в себе кожному учневі.

4. Необхідне врахування вікових особливостей і педагогічних умов при проектній діяльності. Проект має бути цікавим, посильним і корисним для учнів.

5. У початковій школі переважає індивідуальний проект, коли дитина проходить усі пізнавальні етапи самостійно.

6. Виконання проекту передбачає зв'язок із реальним життям, незвичайність форми й самостійність виготовлення, створення матеріалів: анотація, рецензія, анкета, таблиця, опис, фото-, аудіо- або відеозвіт, колаж, комікс, сценарій, щоденник, журнал, довідник, каталог, брошура, альбом, словник, стаття, стінгазета, виставка тощо.

7. Матеріал навчального проекту може подаватися в різних формах: дискусія, огляд, виставка, демонстрування, обговорення, рольова гра, диспут, повідомлення, доповідь, конференція, репортаж, драматизація тощо.

Таким чином, основними вимогами до використання методу проектів є: наявність значущої у дослідницькому, творчому плані проблеми (завдання), розв'язання якої потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку; практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів; самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів; структурування змістової частини проекту (із зазначенням поетапних результатів); використання дослідницьких методів: визначення проблеми досліджуваних завдань, що випливають з неї, висунення гіпотези їх розв'язання, обговорення методів дослідження; обговорення способів оформлення кінцевих результатів (презентації, захисту, творчих звітів); збір, систематизація й аналіз отриманих даних; підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація; висновки, висунення нових проблем дослідження.

***Орієнтовні теми навчальних проектів,
що можуть бути рекомендовані для підготовки
майбутніх учителів початкової школи щодо
формування в учнів цілісної картини світу***

1. Проект «Збережи планету від сміття» (презентація плакатів і поробок із промислових відходів).
2. Проект «Захисти природу» (конкурс плакатів, що пропагують енергозбереження).
3. Проект «Захисти первоцвіти» до Дня Землі (конкурс плакатів, що пропагують збереження ранньоквітучих рідкісних рослин).
4. Проект «Знай, люби, бережи» (виставка фото зникаючих рослин і тварин України, тематична міні-збірка).
5. Проект «Екомода» (презентація поробок із промислових відходів).
6. Проект «Фестиваль народів світу» (презентація виступів груп).
7. Інформаційно-пізнавальний проект «Хімія навколо нас» (презентація про роль хімічних речовин у житті та побуті людини).
8. Проект «Формування корисної звички» (презентація, реклама, рольова гра).
9. Проект «Гендер в Україні» (презентація, рольова гра).
10. Проект «Славетні українці» (презентація, рольова гра).
11. Проект «Облаштуємо нашу планету» (конкурс плакатів, що пропагують тепло- і енергозбереження).
12. Навчальний проект «Довідкове бюро природи» (презентація, рольова гра).
13. Проект «Наша подорож у природу» (написання сценаріїв казок на екологічну тематику: «У світі комах», «У підводному царстві», «Фантазії про життя птахів», «Коли тварини вміли говорити...» тощо.
14. Проект «Здорове сім'я — основа могутньої країни» (презентація, конкурс сценаріїв, рольова гра).
15. Проект «Ювінальна юстиція: діалог культур» (презентація, рольова гра).
16. Проект «Ми — патріоти України» (виставка плакатів або поробок, презентація, конкурс сценаріїв).

Як створити портфоліо

У перекладі з італійської мови «портфоліо» означає «тека з документами». У широкому значенні, *портфоліо* – це збірка виконаних робіт і напрацювань певної особи або групи. Воно може бути як на папері, так і в електронному вигляді. В педагогічному контексті портфоліо розглядається як спосіб фіксування, накопичення, оцінки й самооцінки особистих досягнень за певний проміжок часу.

Портфоліо студента, майбутнього вчителя початкової школи, – це спосіб фіксування, накопичення матеріалів, які демонструють рівень його готовності до педагогічної діяльності, тобто професіоналізму і вміння вирішувати завдання своєї професії. Мета створення портфоліо з методик початкового навчання полягає в накопиченні досягнень, відслідковуванні професійного прогресу, представленні діяльності й професійного розвитку за окремий проміжок часу.

Завдання *портфоліо* – проаналізувати й узагальнити свою роботу, відобразити динаміку свого професійного росту, презентувати найбільш повно й ефективно досвід своєї роботи.

Функції *портфоліо*: діагностична – фіксує зміни за певний проміжок часу; змістовна – розкриває спектр виконуваних робіт; розвивальна – забезпечує безперервний процес освіти й самоосвіти; мотиваційна – відзначає результати діяльності; рейтингова – дозволяє виявити кількісні і якісні індивідуальні досягнення учня (студента).

У педагогічній літературі портфоліо найчастіше класифікують за змістом та призначенням. Типи портфоліо за змістом:

- портфоліо документів: дипломи, грамоти, посвідчення, свідоцтва, довідки;
- портфоліо робіт: конкурсні роботи, тексти виступів на семінарах, конспекти уроків, сценарії різних масових заходів, відеозаписи, фотоальбоми різних заходів, презентації тощо.

Типи портфоліо за призначенням:

- портфоліо досягнень: містить переважно документи, що підтверджують успіхи професійної діяльності;
- тематичне портфоліо: містить тематично відокремлені творчі роботи в різних сферах професійної діяльності;
- комплексне портфоліо: об'єднує в собі перелічені вище види портфоліо.

Методика формування студентського портфоліо

Для створення портфоліо потрібно відібрати головне й систематизувати матеріал. Студенти, разом із викладачем, повинні вирішити, які матеріали відібрати в портфоліо, як саме воно буде організовано, як будуть розміщені матеріали. Обов'язково складається перелік матеріалів, який розміщується на початку друкованого й електронного варіантів. Презентація портфолію може відбуватися у вигляді його захисту перед студентським колективом та викладачем.

До структури портфолію студента, майбутнього вчителя початкової школи, з методики початкового навчання пропонуємо включити наступні елементи:

1. Загальні відомості про себе (ПІБ, курс, група).
2. Науково-методична діяльність:
 - комплект навчально-методичної літератури;
 - таблиці, схеми, графіки;
 - розроблені конспекти уроків і виховні заходи;
 - індивідуальні навчально-дослідні завдання;
 - участь у проектах, конференціях, семінарах.
3. Позаурочна діяльність:
 - перелік творчих робіт, рефератів, навчально-дослідних робіт, проектів із методики навчання природознавства, предмета «Основи здоров'я»;
 - сценарій позакласних заходів, фотографії й відео із записом проведених заходів (проекти, виставки, предметні екскурсії, КВК, брейн-рінги тощо);
 - програми роботи гуртків і фахультативів;
 - звіти, доповіді, статті та інші документи.
4. Навчально-матеріальна база.
 - перелік створених наочних посібників (макети, таблиці, схеми, ілюстрації);
 - наявність розробленого дидактичного матеріалу, прикладів завдань, вправ, творів тощо;
 - створені навчальні моделі та структурологічні схеми з навчальних предметів «Природознавство», «Я у світі», «Основи здоров'я».

У ході опанування студентами спецкурсу «Методика формування цілісної картини світу в учнів початкових класів» необхідно підготувати:

- підбір дидактичних ігор та пізнавальних завдань, спрямованих на формування в учнів ЦКС;
- розробки (плани-конспекти) пробних занять із навчальних дисциплін «Природознавство», «Я і Україна» та «Основи здоров'я», де реалізується мета формування в учнів ЦКС;
- оповідання екологічного або валеологічного змісту для учнів початкових класів;
- засоби наочності, умовно-схематичні навчальні моделі, які відображатимуть зв'язки у природі, взаємозв'язки людини та природи.

Таким чином, студентське портфоліо є відображенням професійного становлення та зростання кожного студента, сприяє активізації та вмотивованості його діяльності. Презентація портфоліо на підсумкових заняттях допомагає як викладачеві, так і студенту об'єктивно оцінити засвоєні знання. До критеріїв оцінювання студентського портфоліо належать: рівень підготовки, структура змісту, презентація, естетичний смак, науковість викладу тощо.

Методичні рекомендації до виконання курсових робіт з методики формування в учнів цілісної картини світу

(для студентів спеціальності 5.01010201 «Початкова освіта», освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст»)

Методичні рекомендації розроблено як навчально-методичний комплекс для надання допомоги студентам ВНЗ I-II рівнів акредитації у виконанні курсових робіт з педагогічних дисциплін. Рекомендації комплексу покликані сформувати у студентів навички самостійної роботи, результати якої свідчать про досягнення певного спеціалізованого рівня й містять елементи наукового дослідження. Курсова робота є обов'язковою складовою частиною процесу науково-мето-

дичної й професійної підготовки молодшого спеціаліста зі спеціальності 5.01010201 «Початкова освіта». Це форма самостійної творчої роботи студентів. Курсова робота перевіряє не лише теоретичну і практичну підготовку майбутнього фахівця, але і його здатність працювати з літературою, досліджувати, аналізувати, систематизувати, узагальнювати педагогічний і науковий досвід, вести науково-педагогічні дослідження під керівництвом викладача.

Курсова робота зі спецкурсу «Методика формування цілісної картини світу в учнів початкових класів» є однією з дослідницьких робіт студентів у циклі психолого-педагогічної підготовки, яка спрямована на індивідуальне формування професійно-педагогічної складової методологічної компетенції майбутніх учителів початкової школи та забезпечує:

- формування у студентів методично доцільних і логічно виправданих поглядів на способи і прийоми одержання, підготовки, аналізу, узагальнення й інтерпретацію матеріалів для виконання робіт;
- професійну орієнтацію діяльності студентів, що виявляється в усвідомленні ролі вчителя початкової школи в системі загальної освіти, прагненні ознайомитися з усіма аспектами його професійної діяльності;
- розвиток здатності студентів до самостійних прикладних або наукових узагальнень своїх досліджень під час рішення проблем, що вивчаються;
- розвиток умінь встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між педагогічними об'єктами, здійснювати аналіз педагогічних процесів та ситуацій на предмет відповідності основним вимогам;
- закріплення знань і вмінь майбутніх учителів початкової школи, здобутих під час вивчення навчального матеріалу спецкурсу.

У процесі написання курсової роботи студенти оволодівають навичками самостійного спостереження, письмового викладення матеріалу й оформлення підсумків науково-дослідної роботи, набувають умінь публічно захищати її результати, робити висновки, що сприяє розвитку наукового мислення, підвищенню рівня і якості загальноосвітньої і професійної підготовки.

Загальними вимогами до курсової роботи з психолого-педагогічних дисциплін є: актуальність дослідження, повнота розкриття теми, наявність обґрунтованих, чітких висновків й узагальнень, достатня кількість використаних джерел з досліджуваної проблеми (не менше 15–20 найменувань); охайність.

Вибір і затвердження теми

Під час вибору теми студент повинен виходити зі своїх наукових інтересів, наявності й доступності літературних джерел, можливості вивчення передового досвіду (проведення науково-теоретичного аналізу досягнень із проблеми дослідження). Обираючи тему, важливо враховувати рекомендації викладача (наукового керівника). Назва теми курсової роботи узгоджується з науковим керівником. Після затвердження теми курсової роботи студент визначає мету роботи, її структуру, назву і кількість розділів, добирає літературу. Ці питання він зобов'язаний обговорити з науковим керівником і разом з ним скласти календарний план виконання дослідження.

Виконання курсової роботи здійснюється під керівництвом і контролем викладача. В ході роботи студент зобов'язаний установлені науковим керівником терміни бути на консультації (для звіту про виконану роботу). Надати викладачеві окремі фрагменти роботи і скоригувати програму подальших досліджень.

Вивчення літератури й відбір фактичного матеріалу

Важливою складовою підготовки наукової роботи є ознайомлення студента з літературою за даною темою і аналіз наявного фактичного матеріалу. Необхідно глибоко осмислювати той матеріал, який міститься в публікаціях фахівців, оскільки основні питання теми, що вивчається, завжди закладені в більш ранніх дослідженнях. Для повноцінного дослідження потрібна наукова наступність, тобто студент, працюючи над дослідженням, зобов'язаний користуватися досвідом, накопиченим наукою з даної проблеми в певній сфері знань. Бібліографічний опис має бути повним, без пропусків будь-яких елементів,

скорочень заголовків тощо. Завдяки цьому можна уникнути повторних перевірок, вставлянь пропущених відомостей.

Особливою формою фактичного матеріалу є цитати, які органічно вплітаються в текст курсової роботи, складають невід'ємну частину аналізованого матеріалу. Вони використовуються для того, щоб без спотворень передати думку автора першоджерела.

Структура наукового дослідження

Кожний автор може вибрати порядок розташування наукових матеріалів на власний розсуд, проте при цьому повинна чітко простежуватися внутрішня логічна послідовність дослідження. Зміст курсової роботи обов'язково затверджується науковим керівником. Зміна плану припустима тільки з відома керівника. Традиційно склалася певна структура наукової роботи, основними елементами якої (в порядку їх розташування) є *вступ, основна частина, список літератури і додаток*.

До вступу входять такі структурні елементи: титульна сторінка, зміст, перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів (за потреби).

До основної частини входять: викладений зміст по пунктах і підпунктах, висновки, список використаних літературних джерел, додатки.

Опис структурних елементів

Титульний аркуш курсової роботи оформляються відповідно до Додатку А. Зміст подають на початку курсової роботи (Додаток Б). Він містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів, підрозділів, пунктів (якщо вони й мають заголовок), зокрема вступу, висновків, додатків, списку використаних джерел та ін. Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми та її значущість, обґрунтування необхідності проведення дослідження, а також містить загальну характеристику курсової роботи.

Актуальність теми (обґрунтування доцільності роботи). Актуальність і ступінь досліджуваності проблеми розкривається шляхом стислого аналізу наукових доробок учених

із даного питання і порівняння існуючих розв'язків проблеми. На основі визначених протиріч виділяється проблема, на розв'язання якої і будуть спрямовані дослідження.

Об'єкт дослідження — це частина реальної дійсності, яка підлягає дослідженню, тобто процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта й конкретизує, що саме в об'єкті буде вивчатись.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне й часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього спрямована основна увага автора курсової роботи.

Мета дослідження полягає у встановленні, виявленні наукових фактів, формулюванні закономірностей, обґрунтуванні найбільш ефективних шляхів навчання й виховання. Тому в ній вживаються такі терміни: «визначити», «дослідити», «виявити», «встановити», «обґрунтувати», «довести», «передувати», «розробити» тощо.

Мета розкриває те, що автор хоче визначити в ході досліджень (остаточну мету): встановити залежності між чинниками; визначити зв'язки між явищами; розробити умови для усунення недоліків; розкрити можливості вдосконалення процесу; охарактеризувати обставини; простежити розвиток тощо.

Завдання — це послідовні етапи дослідницької роботи, спрямовані на досягнення поставленої мети. Завдання мають розкривати, конкретизувати мету дослідження і в загальному підсумку повинні бути адекватні цій меті.

Методи дослідження. В курсовій роботі подають перелік використаних методів дослідження для досягнення поставленої в роботі мети. Щоб отримати достовірні результати, рекомендується використовувати різноманітні методи. При проведенні психолого-педагогічних досліджень частіше застосовуються наступні методи:

— теоретичні: індукція і дедукція, аналіз і синтез; порівняння, класифікація, абстрагування, конкретизація, систематизація; узагальнення, формалізація, моделювання: наочно-образні, вербальні, знакові (символічні), математичні (перфокарти, графіки) та інші моделі;

— емпіричні методи: педагогічне спостереження; усне опитування: бесіда, інтерв'ю; письмове опитування: анкетування, тестування, рейтинг; педагогічний експеримент, узагальнення незалежних характеристик, аналіз документів і продуктів діяльності, узагальнення передового педагогічного досвіду.

Остаточне редагування вступу має здійснюватись після написання курсової роботи повністю.

Основна частина роботи складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Кожний розділ починається з нової сторінки. Основному тексту кожного розділу може передувати передмова з коротким описом вибраного напрямку та обґрунтуванням застосованих методів досліджень. У кінці кожного розділу подаються висновки зі стислим викладом результатів, що дає змогу вивільнити загальні висновки від другорядних подробиць.

Перший розділ присвячується, як правило, теоретичному обґрунтуванню питання. Назва розділу має відображати сутність проблеми. Не припустимо називати його загальним визначенням («Теоретична частина», «Теоретичний розділ», «Теоретичне обґрунтування» тощо). Він повинен містити два підрозділи.

Невід'ємною частиною першого розділу є огляд наукових джерел з досліджуваного питання. В огляді літератури окреслюють основні етапи розвитку наукової думки з даної проблеми стисло, в аналітичному плані, критично висвітлюють роботи попередників, різні погляди дослідників, називають ті питання, що залишились невирішеними й визначають місце курсової роботи в розв'язанні проблеми. Бажано закінчити огляд літератури коротким резюме щодо необхідності проведення досліджень у даній галузі.

У другому розділі обґрунтують вибір напрямку досліджень, розробляють загальну методику впровадження, надають методи розв'язання задач (вивчення окремих тем, виховання окремих рис особистості тощо) та, в разі необхідності, їх порівняльні оцінки.

Отже, в основі другого розділу лежить опис методик і практики роботи з проблемами, що досліджуються в курсовій роботі. В розділі описуються результати спостережень, методики вивчення окремих понять, тем, результати анкетувань,

бесід, проводиться їх аналіз, а також узагальнюються практичні висновки й рекомендації. Студент повинен висвітлити, те нове, що він вносить у розробку проблеми, порівняти його із даними інших дослідників і практиків. Виклад матеріалу підпорядковують одній провідній ідеї, чітко визначеній автором.

Список використаних літературних джерел

Після висновку наводиться список літератури, який складає одну з істотних частин наукової роботи й відображає самостійну творчу роботу студента.

Кожне включене в такий список літературне джерело повинно мати віддзеркалення в курсовій роботі. Якщо автор робить посилання на певні факти, які були запозичені, або цитує роботи інших авторів, то він має обов'язково вказати, звідки взяті наведені матеріали. Не слід включати в бібліографічний список ті роботи, на які немає посилань в тексті і які фактично не були використані.

Правила оформлення курсової роботи

Курсові роботи виконують на стандартних аркушах білого односортного паперу формату А4 (210×297 мм). Текст роботи може бути набраний за допомогою комп'ютера і роздрукований на принтері на одній стороні аркуша. Дозволяється певні вже виготовлені ілюстративні матеріали (діаграми, карти або їхні фрагменти, фотографії, дитячі малюнки тощо) подавати в роботах у кольоровому зображення (звичайно такі матеріали виносяться в додаток).

Текст роботи друкується шрифтом Times New Roman розміром 14 pt з абзацним відступом 1,27 см та полуторним міжрядковим інтервалом. Аркуш повинен мати поля наступних розмірів: верхні і нижні — по 2 см, ліве — 3 см, праве — 1 см. При таких полях кожна сторінка має містити приблизно 30 рядків, не рахуючи рядка з номером сторінки. З альбомною орієнтацією аркушів поля складають: ліве і праве — по 2 см, верхнє — 2,5 см, нижнє — 1,5 см, при цьому аркуш вказаної

орієнтації переплітається за умови повороту проти годинникової стрілки на 90°. Обсяг тексту курсової роботи має бути у межах 30–35 сторінок. При цьому слід брати до уваги, що в загальному обсязі тексту не враховують матеріал додатків, список літератури, а також таблиці і малюнки, які повністю займають сторінку.

Всі сторінки роботи повинні мати нумерацію арабськими цифрами. Номер сторінки ставиться в правому верхньому кутку. Нумерація сторінок наскрізна, першою сторінкою є титульний лист (номер не ставиться), другою — «Зміст» (номер не ставиться). Всі подальші сторінки нумеруються по порядку, у тому числі наявні малюнки і графіки, виконані на окремих сторінках.

Порядок захисту курсової роботи

Завершена курсова робота надається студентом науковому керівнику (до початку сесії, в якій відбудеться її захист) для остаточної перевірки і рецензування.

Студент, який захищає курсову роботу, готує короткий (на 5–7 хвилин) виступ, у якому повідомляє тему роботи, обґрунтівуючи її актуальність, формулює завдання, які ставилися і розв'язувалися в роботі, коротко знайомить зі змістом роботи, детальніше зупиняючись на власних методичних розробках, які бажано проілюструвати (запис на дошці, плакат, таблиця тощо), і результатах експериментальної перевірки. Висловлює основні висновки й узагальнення.

Курсова робота захищається перед екзаменаційною комісією, на засіданні якої можуть бути присутні всі охочі. В ході захисту студенту надається 5–7 хвилин для освітлення основного змісту роботи. Додатковий час дається для відповідей на питання, що виникли в членів комісії і присутніх. Відповіді студентів повинні бути короткими, конкретними й аргументованими.

Від того, як студент зуміє висловити в своєму виступі основні положення роботи, показати під час відповідей на запитання глибокі знання й уміння використовувати їх у ході захисту, багато в чому залежить оцінка за курсову роботу. При цьому враховується й оцінка наукового керівника, що рекомендується в рецензії.

Оцінка за курсову роботу є комплексною. В неї входить оцінка ставлення студента до виконання дослідження (суміснне відвідування консультацій, систематичне звітування про хід роботи), оцінка змісту та оформлення курсової роботи й оцінка за її прилюдний захист.

Перелік орієнтовних тем курсових робіт з методики формування в учнів цілісної картини світу

1. Наступність у формуванні цілісної картини світу між дошкільною й початковою ланками освіти.
2. Навчальні моделі як засіб формування в молодших школярів природничих уявлень і понять про природу.
3. Екологічний гурток як засіб формування в молодших школярів екоцентричного світогляду.
4. Формування в учнів цілісної картини світу в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.
5. Позакласна робота з природознавства як засіб формування в молодших школярів цілісної природничо-наукової картини світу.
6. Екологічне виховання молодших школярів засобами музеїної педагогіки.
7. Роль навчальних моделей у формуванні цілісної природничо-наукової картини світу молодших школярів.
8. Педагогічні технології формування в молодших школярів екологічної культури на уроках з природознавства.
9. Ігрові технології як засіб формування природничих уявлень і понять у молодших школярів у процесі вивчення природознавства.
10. Технологія розвитку критичного мислення у процесі ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи.
11. Фенологічні екскурсії в початковій школі як чинник екологічного виховання учнів.
12. Міжпредметні зв'язки як основа формування цілісного наукового світогляду молодших школярів.
13. Технологія диференційованого навчання у процесі ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи.

14. Методика організації навчального співробітництва молодших школярів і вчителя на уроках природничого спрямування.
15. Технологія застосування інтерактивних методів навчання в курсі «Природознавство».
16. Технологія проведення довготривалих дослідів і спостережень з природознавства в початковій школі із застосуванням інтегрованих та інтерактивних методів.
17. Технологія проведення дослідницьких проектів з курсу «Природознавство».
18. Методологічні засади застосування сучасних технологій ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи.
19. Використання технологій розвивального навчання при ознайомленні молодших школярів з об'єктами природи.
20. Впровадження принципу «індивідуальної траєкторії розвитку» в світоглядній роботі на уроках природознавства у початковій школі.
21. Особливості застосування інформаційних технологій на уроках з курсу «Природознавство».
22. Технологізація навчального предмету «Природознавство» як чинник модернізації початкової освіти.
23. Використання проблемних завдань під час вивчення природознавства як засіб підвищення пізнавальної активності молодших школярів.
24. Формування в учнів цілісної картини світу в педагогічній спадщині К. Д. Ушинського.
25. Евристична бесіда як невід'ємна складова технології проблемного навчання на уроках з природознавства у початковій школі.
26. Історичний аспект розвитку поглядів на процес формування наукового світогляду учнів (від дореволюційного до сучасного етапу розвитку школи).
27. Освітня технологія як професійний пріоритет учителя початкової школи за умов модернізації.
28. Формування цілісного світорозуміння в учнів 1–2 класів засобами ігрової діяльності.
29. Розвиток природничої освіти в початковій школі в історії педагогічної думки.

Додаток А

Зразок оформлення титульної сторінки курсової роботи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КІЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КОЛЕДЖ
ЦИКЛОВА КОМІСІЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

**КУРСОВА РОБОТА
З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ
ПРИРОДОЗНАВСТВА**

на тему:
**ЗАСТОСУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ НА УРОКАХ
З ПРИРОДОЗНАВСТВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
В УЧНІВ ЦІЛІСНОЇ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ**

Студентки IV курсу
ПОМс – 3 – 11 – 3 Од групи
галузі знань 0101 Педагогічна освіта
спеціальності 5.01010201
Початкова освіта

Керівник: _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____
Національна шкала
Члени комісії _____

Київ — 2015

Додаток Б

Зразок оформлення змісту курсової роботи

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЦЛІСНОЇ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

1.1. Стан розробки проблеми формування в учнів цілісної природничо-наукової картини світу у філософській, психолого-гічній і педагогічній літературі.

1.2. Педагогічні технології застосування навчальних моделей на уроках з природознавства.

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЦЛІСНОЇ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

2.1. Педагогічні умови використання навчальних моделей у формуванні цілісної природничо-наукової картини світу молодших школярів.

2.2. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

Короткий термінологічний словник

Авторські освітні технології — розроблені вчителями-практиками технології, у яких поєднано адекватні змісту та цілям різновідповідного та профільного навчання структурологічні, діалогові, інтеграційні, ігрові, тренінгові, комп’ютерні технології.

Біоетика (від грецьк. *βίος* — життя, *ετησία* — звичай) — нормативне знання, що охоплює моральну проблематику, пов’язану з розвитком біомедичних наук, які стосуються питань генетики, медичних досліджень, терапії, турботи про здоров’я і життя людини. Це розділ прикладної етики, філософської дисципліни, що вивчає проблеми моралі насамперед щодо людини, визначає, які дії з морального погляду є припустимими, а які — неприпустимими. Біоетика — це органічне поєднання новітніх досягнень біологічної науки та медицини з духовністю.

Валеологія (лат. *valeo* — бути здоровим і грецьк. *logos* — наука) — наука про формування, збереження та зміцнення здоров’я людини в духовному, психічному, фізичному і соціальному плані.

Гронування — малюнкова технологія, суть якої полягає в тому, що посередині аркуша записується чи замальовується основне слово (тема, ідея), а по боках від нього фіксуються ідеї (малюнки, слова, символи, знаки), певним чином пов’язані з ним.

Діалогові технології — це система діяльності педагога й учнів, пов’язана зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на рівні «викладач-учень», «учень-учень», «учень-автор», «викладач — автор» у ході постановки й вирішення навчально-пізнавальних завдань.

Діловая гра — це форма занять, на яких учні під керівництвом викладача колективно обговорюють і приймають рішення з запропонованих викладачем і самими учнями різноманітних професійних ситуаціях.

Дидактична гра — колективна, цілеспрямована навчальна діяльність, в якій кожен учасник і команда в цілому об’єднані вирішенням головного завдання і орієнтують свою поведінку на виграні.

Дискусія (від лат. *discussion*) — розгляд дослідження: 1) спосіб організації спільної діяльності з метою інтенсифікації процесу ухвалення рішення в групі; 2) метод навчання, що підвищує інтенсивність й ефективність процес сприйняття за рахунок активного включення тих, яких навчають, у колективний; 3) пошук істини шляхом зіставлення різних точок зору.

Дослідження як технологія навчання (Ж. Ж. Руссо, Т. Кудрявцев, А. Усов, І. Лернер) — навчання, що забезпечує вищий рівень пізнавальної самостійності учнів; метод, при якому пізнавальна діяльність учнів за своєю структурою наближається до дослідницької діяльності вченого, який відкриває нові наукові знання; спосіб навчання шляхом самостійного «відкриття» учнями знань.

Духовна культура — сукупність всіх знань, що охоплюють всі форми суспільної свідомості: філософію, науку, мораль, право, мистецтво тощо; сукупність почуттів, емоцій, переживань, установок, мотивів, емпіричних знань і вмінь, традицій і звичаїв, науково-теоретичних знань про закони природи та суспільства.

Евристична бесіда — метод навчання, який передбачає розмову вчителя з учнями, що організовується за допомогою продуманої системи запитань і передбачає не пряме повідомлення знань учням, а їх власне знаходження завдяки зв'язкам між уже відомим і виведеним закономірностям.

Екологія — це наука про взаємозв'язки живих організмів та їхніх угруповань між собою та довкіллям, про структуру та функціонування надорганізмових систем.

Ігрові технології (за Й. Гензером) — організація навчального процесу, під час якої навчання здійснюється в процесі включення в навчальну гру (ігрове моделювання явищ тощо). Навчальні ігри мають на меті поряд із засвоєнням навчального матеріалу, умінь і навичок, надати учневі можливість самовизначитися, розвивати творчі здібності, сприяти емоційному засвоєнню змісту навчання.

Ідеал (лат. *idealis* від грец. ἴδεα — образ, ідея, пор. також ейдос) — вища цінність; якнайкращий, завершений стан того або іншого явища; зразок особистих якостей, здібностей; вища норма.

ма етичної особи;вищий ступінь етичного уявлення про благо і належність; досконалість у відносинах між людьми; найбільш довершений устрій суспільства,вища абсолютна істина, довершений взірець, Бог. Уявлення про ідеал, перетворення природи на основі цього уявлення є специфічно людською формою життєдіяльності, що відрізняє її від діяльності тварин.

Інноваційні технології – це цілісний алгоритм організації ефективного засвоєння знань, умінь і навичок, яка характеризується оптимальною комбінацією основних навчальних компонентів (зміст, прийоми і методи, форми і засоби), із урахуванням вимог до сучасної школи і можливостей школи в сучасній дійсності.

Інтегративний підхід в освіті – підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність. Результатом реалізації інтегративного підходу можуть бути цілісності знань різних рівнів – цілісність знань про дійсність; про природу, з тієї чи іншої освітньої галузі; предмета, курсу, розділу, теми. Інтегративний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів понять, застосуванню методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень учнів, що спрямовують навчальний процес на об'єднання знань.

Інтерактивне навчання (від англ. *interact* – взаємодія) – спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови для навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Інтерактивне навчання передбачає використання активних методів, а саме: аналіз конкретних ситуацій, уведення в досліджувану проблему; визначення завдання; групова робота над ситуацією; групова дискусія; підсумкова бесіда.

Картина світу – це цілісний образ світу, який має історично обумовлений характер, формується в суспільстві у межах існуючих світоглядних установок та є необхідним моментом життєдіяльності індивіда і зумовлює специфічний спосіб сприйняття світу.

Кейс-метод (від англ. case study) — метод навчання, що передбачає аналіз ситуацій. Суть його полягає в тому, що тим, хто навчається, пропонують осмислити реальну життєву ситуацію, опис якої одночасно відображає не тільки яку-небудь практичну проблему, але й актуалізує визначений комплекс знань, який необхідно засвоїти при розв'язанні даної проблеми.

Компетентнісний підхід — підхід, що передбачає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності і поведінкові моделі особистості

Комплексна система навчання — побудова змісту освіти й організація процесу навчання на основі єдиного об'єднувального стрижня (дитячі інтереси, життєві явища, практичні завдання).

Кооперативні технології навчання — (робота в парах, робота в малих групах, акваріум) — навчальна технологія, що дозволяє учням взаємодіяти один з одним, навчаючись, накопичувати досвід та практикувати свої вміння у малих групах.

Критичне мислення — технологія, яка базується на вихідній особистій інформації, оскільки сприймання будь-якої інформації залежить від попереднього досвіду дитини. До параметрів критичного мислення належать: особистісне ставлення до об'єкта; аргументованість висновків; логічність висновків; здатність змінити позицію на основі контрагументу.

Модель (від франц. *modele*, від лат. *modulus* — міра, образ, норма) — система, що уявляється подумки, відображає всі істотні ознаки та зв'язки об'єкта або явища і спроможна заміщувати їх так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт або явище.

Моделювання (від франц. *modeler* — ліпити, формувати) — метод дослідження явищ і процесів, що ґрунтуються на заміні конкретного об'єкта дослідження (оригіналу) іншим, подібним до нього (моделлю).

Моніторинг — вид науково-практичної діяльності, що передбачає проведення спеціально організованого спостереження, оцінювання й прогнозування розвитку певного об'єкта (системи, явища, діяльності тощо).

Метод «дельфі» — метод навчання, який полягає в генеруванні правильних відповідей на висунуті навчальні питання і вироблення узгоджених відповідей. Цей метод виключає навіюваність групової думки і дозволяє висловити свою точку зору на проблему.

Метод «мозкової атаки» — метод активного навчання, суть якого в тому, що для обговорення конкретної проблеми група учнів ділиться на дві підгрупи: генератори ідей і критики. Цей метод передбачає вільне генерування ідей, які формуються в групі зацікавлених експертів.

Метод проектів (лат. *projectus* — спрямований наперед) — технологія організування навчання, за якої учні здобувають знання, набувають умінь і навичок у процесі планування і виконання практичних завдань — проектів. Суть методу проектів полягає у: стимулюванні інтересу учнів до визначеної проблеми; оволодіння учнями необхідними знаннями і навичками для її вирішення; організації проектної діяльності щодо вирішення проблеми; практичному застосуванні отриманих результатів.

Міжпредметні зв'язки — це: 1) дидактична умова, яка забезпечує послідовність відображення у змісті шкільних природничо-наукових дисциплін об'єктивних взаємозв'язків, які діють у природі; 2) одна з особливостей змісту освіти, яка відображається в узгодженні навчальних програм і виявляє себе в навчанні у принципі систематичності; 3) зв'язки, які передбачають використання знань одного навчального предмета під час вивчення іншого.

Науковий світогляд — система поглядів на світ в цілому, розуміння та оцінку людиною сенсу свого життя, сукупність наукових, філософських, політичних та моральних поглядів, переконань, ідеалів та почуттів.

Парадигма (грец. — приклад, взірець) — модель постановки і вирішення проблеми, взята за зразок діяльності певним науковим товариством.

Педагогічна діяльність — складно організована система низки діяльностей: практична діяльність викладача з навчання і виховання людини; методичної діяльності фахівця з викладанням матеріалів педагогічної науки педагогічним працівникам різних установ; управлінська діяльність керівників освітньої системи; науково-педагогічна діяльність.

Педагогічна інтуїція — це евристичний процес, який полягає у знаходженні рішення педагогічної задачі на підставі зібраних фактів, не пов'язаних логічно чи недостатніх для отримання логічного висновку.

Педагогічні технології — це системний метод створення, застосування та визначення всього процесу викладання та застосування знань у урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що ставлять собі завданням оптимізацію форм освіти (ЮНЕСКО).

Природничо-наукова картина світу — уявлення людини про навколоїшній світ на основі фундаментальних ідей і принципів природничих наук.

Проблема — знання про невідоме, різновид запитання, відповіді на яке не існує в накопичених знаннях і тому вимагає відповідних дій для одержання нових знань.

Проблемне навчання — це така організація навчальних занять, яка передбачає створення під керівництвом учителя проблемних ситуацій і активну самостійну діяльність учнів з їх вирішення. В результаті чого відбувається творче оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками і розвиток розумових здібностей.

Програма «Довкілля» (автори В. Ільченко, К. Гуз) — особистісно зорієнтована модель природничо-наукової освіти, мета якої формування цілісної свідомості людини, яка здатна брати на себе відповідальність за своє майбутнє в технологізованому суспільстві і майбутнє свого природного та суспільного оточення — свого довкілля.

Програма «Росток» (автор Т. Пушкарьова) — навчальна програма, яка спрямована на підвищення рівня фізичного, психічного, морального, інтелектуального, духовного та творчого розвитку учнів у процесі організації їхньої активної творчої діяльності на основі інтеграції, гуманітари-

зації та екологізації змісту і методів навчання, нових педагогічних технологій, реалізованих у новому науковому та навчально-методичному забезпечені педагогічного процесу школи.

Рефлексія — здатність людини до самопізнання, вміння аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви й зіставляти їх із спільно значущими цінностями, а також діями та вчинками інших людей.

Світогляд — система поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини, на ставлення людини до навколошньої дійсності і самої себе, а також обумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації.

Світоглядна освіта (за Р. А. Арцишевським) — виробленням у людини на основі різних форм соціального та індивідуального досвіду цілісного розуміння світу й самої себе, яке дає їй змогу не лише орієнтуватися в навколошній дійсності і в самій собі, але й певним чином упорядковувати й свідомо гармонізувати свої взаємовідносини з природою та іншими людьми, займати певну життєву позицію.

Системний підхід (в педагогіці) — підхід, що спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину.

Соціальне середовище — сукупність умов життедіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), що впливають на її свідомість і поведінку.

Соціокультурне середовище — створений людством духовний світ, що охоплює національні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством протягом всієї історії духовні і культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, обумовлюють поведінку в сфері взаємовідносин з навколошнім середовищем.

Сугестивна технологія — навчання на основі емоційного навіювання в стані неспання, що спричиняє надзапам'ятовування; передбачає комплексне використання всіх вербалних і невербалних, зовнішніх і внутрішніх засобів сугестії (навіювання).

Творча ситуація (за С. О. Сисоєвою) — ситуація, яка потребує вирішення деякої суперечності, стимулює пошукову діяльність, але не завжди сприяє оволодінню новими знаннями, вміннями та навичками (на відміну від проблемної).

Технологія — сукупність виробничих методів і процесів у певній галузі виробництва, а також науковий опис способів виробництва.

Технологія «Портфоліо» (з англ. «папка з документами», «папка фахівця») — це технологія, яка передбачає навчальне портфоліо як форму та процес організації (колекція, відбір, аналіз) зразків і продукту навчально-виховної діяльності учня або студента, а також відповідних інформаційних матеріалів із зовнішніх джерел (від однокласників, учителів, батьків тощо), що призначенні для їх послідовного аналізу, всебічної кількісної та якісної оцінки рівня навченості учня й подальшої корекції процесу навчання.

Технологія розвитку творчої особистості — формування системного творчого мислення, розвиток творчої уяви, винахідницької кмітливості на основі використання законів розвитку технічних систем.

Тренінг (англ. *training* від *to train* — навчати, виховувати) — організаційна форма навчально-виховної роботи, яка, спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, зокрема, інтерактивних, за рахунок створення позитивної атмосфери в групі, та спрямовується на отримання сформованих навичок, життєвих та професійних компетенцій. Навчальний тренінг — вид навчальної гри.

Тренінгові технології — відпрацювання певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв'язання типових завдань у процесі навчання та підготовки до професійної діяльності.

Цілісна картина світу молодшого школяра — це система його поглядів на навколошній світ і місце в ньому людини, на ставлення людини до навколошньої дійсності і самої себе, а також обумовлені цими поглядами переконання, ідеали, ціннісні орієнтації тощо; вища форма систематизації знання, в якій, засновуючись на результатах теоретичної науки

і певних філософських і культурологічних засадах, внаслідок чого створюється систематичне світоуявлення, яке виступає структурною частиною світогляду.

Цілісність — філософська категорія, що виражає відношення між сукупністю предметів і зв'язками, які об'єднують ці предмети, зумовлюють появу нових властивостей і закономірностей, які не властиві цим предметам окремо взятими.

Цінності — явища як матеріального, так і духовного характеру, що мають позитивну значущість, тобто здатні задовольняти будь-які потреби людини, класу, суспільства, служать їхнім інтересам та цілям.

Ціннісні орієнтації (фр. *orientation* — установка) — відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їхньої значущості для людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арцишевська М. Р., Арцишевський Р. А. Інтеграція змісту освіти: Монографія / М. Р. Арцишевська, Р. А. Арцишевський. — Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2007. — 316 с.
2. Арцишевский Р. А. Мировоззрение: сущность, специфика, развитие / Р. А. Арцишевский. — Львов: Издательское объединение «Вища школа», 1986. — 200 с.
3. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах: Навчальний посібник / Т. М. Байбара. — К.: Веселка, 1998. — 334 с.
4. Біда О. А. Підготовка майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі: Теоретико-методичні засади: Монографія / О. А. Біда. — К.: Наук. світ, 2002. — 322 с.
5. Біда О. А. Природознавство і сільськогосподарська праця: Методика викладання: Навч. посібник для студентів пед. ф-тів вищих навч. закладів та класоводів / О. А. Біда. — Ірпінь: ВТФ «Перун», 2000. — 400 с.
6. Борисенко Н. М., Сухіна Л. А., Саган О. В. Інтеграція природничо-математичних знань у початковій школі: навч.-метод. посібник / Н. М. Борисенко. — Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. — 76 с.
7. Борисенко Н. М., Москва Т. М. Основи природознавства з методикою: навч.-метод. рекомендації / Н. М. Борисенко, Т. М. Москва. — Херсон: Айлант, 2008. — 58 с.
8. Борисенко Н. М. Методичні рекомендації до занять з курсів «Методика навчання природознавства» та «Людина і світ з методикою»: навч.-метод. рекомендації / Н. М. Борисенко. — Херсон: Айлант, 2010. — 120 с.
9. Гончаренко Л. А., Зубко А. М., Кузьменко В. В. Підготовка вчителів до формування в учнів полікультурної картини світу: Навчальний посібник / За ред. В. В. Кузьменка — Херсон: РІПО, 2009. — 196 с.
10. Гудинг Д., Леннокс Дж. Мировоззрение: Для чего мы живем и каково наше место в мире. Пер. с англ./ Общ.ред. Т. В. Барчуновой. — Минск: «Принткорп». — 448 с.
11. Гуз К. Ж. Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу / К. Ж. Гуз. — Полтава: Довкілля — К, 2004. — 472 с.
12. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / Дичківська І. М.— К.: Академвидав, 2004. — 352 с.

13. Ільченко В. Р., Гуз К. Ж. Освітня програма «Довкілля»: Концептуальні засади інтеграції змісту природничонаукової освіти/ В. Р. Ільченко, К. Ж. Гуз. — Київ–Полтава: ПОІПОПП, 1999. — 123 с.
14. Ільченко В. Р., Гуз К. Ж. Образовательная модель «Логика природы». Технология интеграции содержания естественно-научного образования / В. Р. Ильченко, К. Ж. Гуз. — М.: Народное образование, 2003. — 240 с.
15. Ільченко В. Р. Формирование естественнонаучного миропонимания школьников: Кн. для учителя/ В. Р. Ильченко. — М.: Просвещение, 1993. — 192 с.
16. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти: монографія / О. А. Комар. — Умань: РВЦ «Софія», 2008. — 332 с.
17. Крамаренко А. М, Степанюк К. І. Сучасні технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи: навч. посіб. / Алла Крамаренко, Катерина Степанюк. — Донецьк: ЛАНДОН-ХХІ, 2012. — 354 с.
18. Кузьменко В. В. Формування в учнів наукової картини світу (XX століття): Навчальний посібник. Друге видання — Херсон: РІПО, 2010. — 224 с.
19. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія / О. В. Матвієнко. — К.: ВД «Стилос», 2006. — 543 с.
20. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011. — 392 с.
21. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. — К.: Просвіта, 2000. — 368 с.
22. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. — 2-ге вид., доповн., переробл. — К.: Богданова Л. М., 2009. — 226 с.
23. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебн. пособ./Г. К. Селевко. — М. Народное образование, 1998. — 256 с.
24. Степанюк А.В. Методологічні основи формування цілісних знань школярів про живу природу / А. В. Степанюк. — Тернопіль: «Богдан», 1998. — 164 с.
25. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори: У 5т. — К.: Радянська школа, 1976. — Т. 1. — С. 55-208.
26. Чепіль М. М. Педагогічні технології : навч. посіб./ М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. — К.: Академвидав, 2012. — 224 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
Поняття про цілісну картину світу молодшого школяра.....	5
Як створити навчальні моделі та структурологічні схеми	10
Як написати твір на науково-популярну тему.....	17
Як написати есе.....	21
Як підготувати та здійснити навчальний проект у початковій школі.....	25
Як створити портфоліо.....	35
Методичні рекомендації до виконання курсовых робіт з методики формування в учнів цілісної картини світу	37
Короткий термінологічний словник	49
Список використаних джерел	58
Для нотаток	60